

Skolverket 1999

Allmänna råd

med kommentarer

för familjedaghem

Innehåll

Förord

Familjedaghemmets utveckling

Begrepp

De allmänna rådens bakgrund, struktur och tillämpning

Bakgrund

Struktur

Tillämpning

Familjedaghemmets verksamhet

Värdegrund

Familjedaghemmets uppgift

Barns inflytande och ansvar

Samarbete med föräldrarna

Samverkan med andra verksamheter

Personal

Barngruppernas sammansättning och storlek

Lokaler och miljö

Barn i behov av särskilt stöd

Plats i familjedaghem

Erbjudande om plats

Tillgång till familjedaghem

Plats utan oskäligt dröjsmål och placering

Referenser

Bilagor	Utdrag ur skollagen 2 a kap.	Bilaga 1
	Utdrag ur Läroplan för förskolan, Lpfö 98	Bilaga 2
	Utdrag ur Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet	Bilaga 3

Förord

Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg ingår numera i utbildningssystemet. Utbildningsdepartementet har tagit över ansvaret från Socialdepartementet och sedan den 1 januari 1998 är Skolverket ansvarig myndighet. Bestämmelserna hör nu till skollagen. Förändringarna markerar förskoleverksamhetens och skolbarnsomsorgens betydelse i utbildningspolitiken och därigenom har det pedagogiska innehållet fått ökad tyngd. Liksom tidigare skall både förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg vara utformade så att föräldrarna kan förvärvsarbeta eller studera.

Ett syfte med reformen är att utveckla en gemensam pedagogisk syn på barns utveckling och lärande. Förskolan har fått en egen läroplan (Lpfö 98), och den obligatoriska skolans läroplan (Lpo 94) har anpassats så att den också omfattar förskoleklassen och fritidshemmen. Läroplanerna länkar i varandra genom att de är uppbyggda i stort sett likadant och genom att de gemensamma målen har gjorts tydliga.

Läroplanerna gäller inte för familjedaghemmen. Regeringen har emellertid uttalat att förskolans läroplan skall vara vägledande för familjedaghemmen. Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att utforma vägledande riktlinjer i form av allmänna råd för familjedaghem. Skolverket har även uppdraget att utfärda allmänna råd för fritidshem, öppen förskola och öppen fritidsverksamhet.

Den här skriften innehåller Skolverkets allmänna råd för familjedaghemmet tillsammans med kommentarer. Tyngdpunkten är lagd på familjedaghemmets uppgift som den är formulerad i skollagen, och hur uppgiften ses utifrån familjedaghemmets särskilda förutsättningar. Råden har även anknytning till Lpfö 98 och Lpo 94.

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och dagbarnvårdare. Det är Skolverkets förhoppning att råden även skall kunna användas av föräldrar och barn då de tillsammans med dagbarnvårdarna deltar i arbetet med att utforma en bra verksamhet i familjedaghemmet.

Undervisningsråden *Lena M Olsson* och *Lennart Linde* vid Skolverket har varit projektledare för arbetet med att ta fram de allmänna råden. En grupp bestående av sakkunniga experter, *Björn Flising*, *Margareta Gustafsson*, *Malene Karlsson* och *Malin Rohlin*, har varit knutna till projektet.

Mats Ekholm
Generaldirektör

Lena M Olsson
Undervisningsråd

Familjedaghemmens utveckling

De första kommunala familjedaghemmen startades 1946 i Stockholm och Malmö. De fick en snabb spridning och användes för att kunna tillfredsställa det ökande behovet av barnomsorgsplatser som blev alltmer akut under slutet av 1960-talet. År 1975 var nästan lika många barn inskrivna i familjedaghem som i daghem och fritidshem. Samtidigt som daghemsutbyggnaden intensifierades fortsatte också antalet barn i familjedaghem att öka kraftigt ända fram till 1988. Därefter har verksamhetens omfattning minskat betydligt. Orsaker till detta är främst att skolbarnsomsorgen i allt fler kommuner organiseras i form av fritidshem som är samordnade med skolan. I den verksamheten ingår också barn i förskoleklass.

Familjedaghemmen fick statsbidrag 1968 och samma år publicerade Socialstyrelsen de första Råd och Anvisningar för kommunal familjedaghemsverksamhet. Villkoren för att familjedaghemmet skulle beviljas statsbidrag var att dagbarnvårdaren skulle vara anställd av kommunen genom avtal och att familjedaghemmet skulle vara godkänt av barnavårdsnämnden.

Socialstyrelsen har i sina rekommendationer till kommunerna betonat att utbildad personal behövs för att verksamheten skall fungera bra. Till en början rekommenderades att alla dagbarnvårdare borde få en 90-timmars utbildning. Senare har sagts att alla dagbarnvårdare på sikt helst bör ha en utbildning som motsvarar barnskötarkompetens.

Socialstyrelsen gav ut vägledande riktlinjer i form av allmänna råd för familjedaghem 1988. Där framgår att familjedaghemmen har en pedagogisk uppgift, även om verksamheten skall utformas och utvecklas utifrån familjedaghemmens särskilda förutsättningar och de traditioner som har format verksamheten.

Det typiska för familjedaghemmen är att varje dagbarnvårdare arbetar i sitt eget hem med en relativt liten barngrupp. Detta gör att familjedaghem kan vara lämpliga för barn som av olika orsaker behöver en överskådlig hemlik miljö, en liten barngrupp och möjlighet att knyta an till en enda vuxen.

Kommunala familjedaghem har funnits i femtio år. Under den tiden har verksamheten naturligtvis utvecklats och påverkats av de pedagogiska diskussioner som förts inom övrig förskoleverksamhet. Grundläggande förskolepedagogiska idéer har efter hand tagits upp i familjedaghemmens tradition. Samtidigt har familjedaghemmen utvecklat arbetssätt och innehåll efter sina förutsättningar och sin särskilda miljö.

Under 1980-talet blev dagbarnvårdargrupper allt vanligare, och de har varit av stor betydelse för utvecklingen av familjedaghem. Grupperna syftade till att ”öppna” verksamheten. Dagbarnvårdarna skulle få arbetskamrater för att kunna ge varandra inspiration och stöd. Barnen fick kontakt med fler vuxna vilket underlättade för dagbarnvårdarna att vikariera för varandra. Idag står familjedaghemmen inför en stor förändring med nya lokala avtal som reglerar dagbarnvårdarnas arbetstid. Kommunerna har redan infört olika begränsningar av arbetstiden. Det kan

medföra att barnen placeras i ett familjedaghem, med ett i reserv där de regelbundet vistas en eller flera dagar i månaden.

Begrepp

Förskoleverksamhet är en samlade beteckning på verksamheter som riktar sig till barn som inte börjat skolan. Den bedrivs i form av förskola, familjedaghem och öppen förskola.

Förskola är en pedagogisk gruppverksamhet för barn vars föräldrar förvärvsarbetar eller studerar och för barn som har eget behov av verksamheten. Den är öppen hela året och de dagliga öppettiderna anpassas till föräldrarnas arbetstider/studietider. Förskolan har sedan 1 augusti 1998 en egen läroplan (Lpfö 98).

Familjedaghem är ett alternativ till förskola och fritidshem, till exempel för barn som har behov av att vara i en mindre grupp, då det är långt till närmaste förskola/fritidshem eller när föräldrar och barn av andra skäl föredrar familjedaghem. I familjedaghem bedriver dagbarnvårdare verksamhet för inskrivna barn i sitt eget hem.

Öppen förskola riktar sig till barn som inte är inskrivna i förskola samt förälder, dagbarnvårdare eller annan vuxen och som har ansvar för medföljande barn. Den öppna förskolan erbjuder barn en pedagogisk gruppverksamhet samtidigt som den kan ge föräldrar stöd i föräldrarollen. Verksamheten är i allmänhet avgiftsfri.

Förskoleklass är en frivillig, avgiftsfri skolform för sexåringar. Kommunen är skyldig att erbjuda alla barn minst 525 timmar i förskoleklass från och med höstterminen det år barnet fyller sex år. Förskoleklassen ersatte den 1 januari 1998 kommunens tidigare skyldighet att erbjuda alla sexåringar 525 timmars avgiftsfri förskola.

Med **skola** avses förskoleklass och den obligatoriska skolan.

Skolbarnsomsorg är en samlade benämning på verksamheter som riktar sig till skolbarn i åldrarna till och med tolv år under den skolfria delen av dagen och under lov. Skolbarnsomsorg bedrivs enligt skollagen i form av fritidshem, familjedaghem och öppen fritidsverksamhet.

Fritidshem är en pedagogisk gruppverksamhet för skolbarn till och med tolv års ålder. Barnen är inskrivna. Fritidshemmet kan bedrivas som en helt fristående verk-

samhet men är oftast i mer eller mindre utsträckning integrerad med förskoleklassen och/eller den obligatoriska skolan.

Öppen fritidsverksamhet är ett alternativ till inskriven verksamhet för barn i åldersgruppen 10-12 år och kan också fungera som ett komplement för de skolbarn som är inskrivna i familjedaghem. Öppen fritidsverksamhet skiljer sig från fritidshem och familjedaghem genom att inte ha en fast barngrupp. Den kan samordnas med kommunens övriga fritidsverksamheter för barn och ungdom och även anordnas i samarbete med föreningslivet.

Med **läroplanerna** avses läroplan för förskolan (Lpfö 98) och läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94), alltså den omarbetade läroplan som trädde i kraft den 1 augusti 1998. Den här skriften handlar i första hand om familjedaghemets verksamhet för förskolebarnen, och därför behandlas främst Lpfö 98. Eftersom även skolbarn kan finnas i familjedaghemet hänvisas ibland också till Lpo 94. Beteckningarna Lpfö och Lpo används i texten. Utdrag ur läroplanerna – se bilagorna 2 och 3.

I texten används ibland begreppet **föräldrar** istället för **vårdnadshavare**. Detta är en markering som utgår från att båda föräldrarna är engagerade i omsorgen om sina barn, även om endast den ena föräldern är vårdnadshavare. I en situation, där tex föräldrarna inte kan komma överens, skall barnets bästa sättas främst. Den slutliga bestämmanderätten över förhållanden som är direkt knutna till barnet har vårdnadshavaren. I föräldrabalkens sjätte kapitel finns bestämmelser om vårdnad.

Arbetsledning/arbetsledare används som beteckning för det arbetsgivaransvar som kommunen har för anställda dagbarnvårdare.

De allmänna rådens bakgrund, struktur och tillämpning

Bakgrund

Socialstyrelsen har tidigare utfärdat allmänna råd för familjedaghem¹. Dessutom behandlas familjedaghem i andra allmänna råd från Socialstyrelsen². Alla dessa allmänna råd upphävdes när bestämmelserna om förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg överfördes från socialtjänstlagen³ till skollagen den 1 januari 1998.

¹ *Kommunala familjedaghem*, Allmänna råd från socialstyrelsen 1988:4

² *Lokaler och miljö i förskola och fritidshem*, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1989:7, *Barnomsorgen är för alla barn*, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:1 och *Barnomsorgen i socialtjänstlagen*, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1995:2

³ 1980:620

I förarbetena till Lpfö står det att familjedaghemmen är ett viktigt komplement till förskolan⁴. Regeringen har uttalat att förskolans läroplan skall vara vägledande men inte bindande för familjedaghemmen. Om orsakerna till detta skriver regeringen så här:

Familjedaghemmen är inte tillgängliga för samma reglering, kontroll och utvärdering som förskolan och därför kan inte läroplanen gälla på samma sätt som för förskolan. Däremot skall förskolans läroplan vara vägledande för familjedaghemmen. Det innebär att familjedaghemmen kan tillämpa delar av läroplanen, utifrån de förutsättningar som denna verksamhet ger. De avsnitt i läroplanen som behandlar normer och värden är lika relevanta för familjedaghemmen som för förskolan. Läroplanen skall också i övrigt fungera vägledande (prop. 1997/98:93 s. 16).

I förarbetena till Lpo kommenteras inte förhållandet mellan läroplanen och familjedaghemmen. Lpo är skriven för den obligatoriska skolan och anpassad till att också omfatta förskoleklassen och fritidshemmet. De allmänna råden för fritidshem avser skolbarn och har tydlig anknytning till Lpo. Regeringen har uttalat⁵ att fritidshemmet helt och hållet kan tillämpa avsnitten Grundläggande värden, Förståelse och medmänsklighet, Saklighet och allsidighet samt de mål och riktlinjer som anges i avsnittet Normer och värden i Lpo. Skolverket anser att utgångspunkten kan vara densamma när det gäller skolbarnen i familjedaghem.

Struktur

Före *de allmänna råden* som inleder varje avsnitt citeras skollagen med en hänvisning till den paragraf i skollagen som råden stöder sig på.

Därefter följer *kommentarer* som förtydligar och förklarar råden på olika sätt. För att sätta in kommentartexterna i sitt sammanhang redovisas delar av förarbeten till lagreglerna, läroplanerna och dess innehåll samt viss rättspraxis. Det hänvisas även till forskning, utredningar och beprövad erfarenhet.

Tillämpning

De *allmänna råden* är en rekommendation om hur man bör tillämpa den lagregel som återges före råden. De anger hur någon *kan* eller *bör* handla och syftar till att påverka i en viss riktning för att lagar och regler skall tillämpas så likartat som möjligt överallt. I kommentarerna används ibland orden *skall* eller *måste*. Det innebär att regeringen gjort uttalanden om hur lagtexten skall förstås.

De allmänna råden för familjedaghem anger hur man bör tillämpa några av de grundläggande reglerna i kapitel 2 a i skollagen.

⁴ Proposition 1997/98:93

⁵ Proposition 1997/98:94 s.18

De allmänna råden vänder sig i första hand till förtroendevalda, förvaltningsledningar och dagbarnvårdare. Råden skall även kunna användas av föräldrar och barn då de tillsammans med dagbarnvårdarna deltar i arbetet med att utforma en bra verksamhet i familjedaghemmet. Ytterligare målgrupper är personal i andra verksamheter som samverkar med familjedaghemmet.

Familjedaghemmets verksamhet

Värdegrund

All offentlig verksamhet för barn vilar på demokratins grund. Det är en viktig uppgift för familjedaghemmet att bidra till att de grundläggande demokratiska värderingar som samhället vilar på grundläggs och förankras hos barnen. De demokratiska värdena har en framskjuten plats i regeringsformen och i läroplanerna. De framhålls också i FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna och FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) som är internationella överenskommelser som Sverige undertecknat.

De demokratiska värdena skall ligga till grund för arbetet i såväl förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg som skola. Den värdegrund och de normer och värden som anges i läroplanerna, Lpfö och Lpo skall genomsyra familjedaghemmets verksamhet.

Varje dag händer det saker i familjedaghemmet som har med värdegrunden att göra. Dagbarnvårdaren är en förebild i sitt dagliga arbete och kan genom sitt förhållningssätt till barnen, föräldrarna och andra vuxna göra dessa värden tydliga och konkreta. Det gäller till exempel hur barn och föräldrar blir mottagna på morgonen. Barns inflytande och samverkan med föräldrar hör också hit. Dagbarnvårdaren har ett stort ansvar för att barnen lär sig att respektera andras åsikter. Barnen behöver utveckla sin förståelse för att alla människor är olika och att man ofta måste kompromissa.

Familjedaghemmets uppgift

2 a kap. 3 § skollagen

Förskoleverksamhetens uppgift är genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad. Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

För bedrivande av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verk-

samhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.

Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall utgå från varje barns behov. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall ges den omsorg som deras speciella behov kräver.

Allmänna råd

Varje barns behov

Alla barn har rätt till stöd och stimulans i sin utveckling. Verksamheten bör därför anpassas till barnens förutsättningar vad gäller till exempel utveckling, ålder och kulturell bakgrund. Det är viktigt att verksamheten anpassas efter barnens dygnsrytm.

Omsorg, omvårdnad och fostran

Familjedaghemmets uppgift är att ge alla barn omsorg, omvårdnad och fostran samt goda möjligheter till lärande. De olika delarna bildar en helhet.

Omsorg och omvårdnad har en pedagogisk betydelse. När dagbarnvårdaren sköter om och hjälper barnet har de nära fysisk kontakt, kan prata förtroligt och barnet känner att det har den vuxnes fulla uppmärksamhet för en stund. Dagbarnvårdaren kan lära barnen personlig hygien och varför den är viktig. När man skall gå ut eller har kommit in kan barnen tränas i på- och avklädning. Varierad och näringsriktig mat är också en viktig del av omvårdnaden. När dagbarnvårdaren samlar barnen vid måltiderna kan alla prata om vad som har hänt och planera för resten av dagen. Då kan sociala regler för samvaro och hänsyn grundläggas.

I familjedaghemmet kan barnen lära sig att fungera tillsammans, kompromissa, lösa konflikter och respektera varandras rätt att tycka olika. Därmed kan förmågan till hänsyn och empati, att leva sig in i andra människors sätt att tänka och känna, grundläggas tidigt hos barnen. En förutsättning är att barnen själva blir bekräftade som personer och får sina egna behov tillgodosedda och respekterade.

Utveckling och lärande

Verksamheten bör vara rolig och stimulerande för barnen. Den bör ta vara på deras nyfikenhet, deras lust att lära sig, att leka och att skapa själva. Det är viktigt att inse att alla situationer innehåller möjligheter för barn att lära sig nya saker och utvecklas. Dagbarnvårdaren har en viktig roll i lärandet genom att kunna svara på barnens frågor, diskutera utifrån dem och ge barnen tillfällen att utforska det som engagerar dem. På så sätt kan dagbarnvårdaren hjälpa barnen att förstå hur man lär sig. Lusten att lära hålls levande.

Barns utveckling och lärande stimuleras av att de får skapa och kommunicera med olika medel och på olika sätt. Barn kommunicerar också på andra sätt än genom att tala. De sjunger, spelar, dansar, använder sig av sin kropp, ritar och målar. Dagbarnvårdaren bör uppmuntra barnen att skapa och pröva olika sätt att kommunicera. Det är viktigt att dagbarnvårdaren ger barnen tillgång till inspirerande material.

I familjedaghemmet bör barnen få stöd att utveckla självständighet och självförtroende och att skaffa sig egna relationer till andra människor, både barn och vuxna. Varje barn behöver känna trygghet och se sig som en tillgång i gruppen.

Genom att arbeta på ett demokratiskt sätt blir dagbarnvårdarna viktiga förebilder. Därigenom kan barnen förstå de demokratiska principer som vårt samhälle bygger på, där alla har lika stor rätt att uttrycka sig. Det är viktigt att dagbarnvårdaren är öppen och tar varje barns behov, tankar och intressen på allvar. När barnen får vara med och diskutera och bestämma ges tillfälle att träna sociala regler, respekt och hänsyn.

Redan tidigt har barn förmåga att ta till sig grunderna för både skriftspråk och olika matematiska begrepp. En viktig uppgift för dagbarnvårdaren är att stimulera barnens språkutveckling och att uppmuntra deras nyfikenhet och förståelse för både skriftspråk och matematik.

Dagbarnvårdaren bör tänka på att ge pojkar och flickor lika stort utrymme. Typiska flick- och pojkroller och traditionella arbetsfördelningar bör undvikas när barnen leker och hjälper till.

Det är viktigt att barnen får lära sig att vara rädda om sin närmiljö. I och med att det ingår i dagbarnvårdarnas verksamhet att handla, laga mat, städa och ta hand om sopor kan dagbarnvårdaren visa hänsyn till miljön, exempelvis genom att källsortera, kompostera och välja miljövänliga varor.

När det gäller skolbarnen är det familjedaghemmets uppgift att komplettera skolan och göra fritiden meningsfull. Målet bör vara att barnen känner helhet och sammanhang i tillvaron. Dagbarnvårdaren kan hjälpa barnen att lära känna omgivningen så att de kan vara med i till exempel fritidsaktiviteter och föreningar när vistelsen i familjedaghemmet är avslutad.

Planering, uppföljning och utvärdering

För att familjedaghemmet skall kunna fullgöra sin uppgift bör verksamheten planeras och regelbundet följas upp och utvärderas både av kommunen och av varje dagbarnvårdare. Dagbarnvårdaren bör sträva efter att barn och föräldrar deltar i det arbetet.

Kommentarer

Familjedaghemmets särart

Det som är typiskt för familjedaghemmet är att det finns *en* vuxen huvudansvarig, en ganska liten barngrupp med blandade åldrar och att verksamheten bedrivs i ett hem. Dagbarnvårdarens egna barn kan också ingå i barngruppen. Dagbarnvårdaren är som ensam vuxen tillsammans med barnen från morgon till kväll under en längre tid och därför är det vanligt med långvariga relationer mellan barn, dagbarnvårdare och föräldrar. När barnen lär känna varandra i den lilla, åldersblandade barngruppen kan de få relationer till varandra som liknar syskonrelationer.

Varje familjedaghem är unikt. Den fysiska miljön sätter sin prägel, liksom dagbarnvårdarens personlighet, intressen och familjesituation. Eftersom

dagbarnvårdaren sköter allt det praktiska arbetet i hemmet får barnen följa och delta i de olika uppgifterna.

Eftersom dagbarnvårdaren arbetar ensam är verksamheten i familjedaghemmet sårbar. Av olika skäl kanske dagbarnvårdaren inte kan ta emot barnen, t e x vid sjukdom eller semester. En dagbarnvårdargrupp kan minska sårbarheten. I denna gruppverksamhet kan barnen lära känna andra barn och vuxna och de kan delta i olika planerade gruppaktiviteter.

Utveckling och lärande

Barn utvecklas och lär sig hela tiden och i alla sammanhang. Det är grundsynen i både förskolans och skolans läroplaner, och den gäller även för familjedaghem. Barn har från första början en egen drivkraft att lära, och de kan redan tidigt delta i ett samspel och lära sig av sina erfarenheter.

Det är viktigt att ha en helhetssyn på barns utveckling. Det innebär att olika sidor av barns utveckling hör ihop och påverkar varandra. Till exempel kan ett barns självkänsla stärkas om det känner sig tryggt i en grupp och har utvecklat tillit till kamrater och vuxna. Självkänslan påverkar i sin tur barnets förmåga att lära sig. Barns lärande hänger ihop med deras nyfikenhet och upptäckarglädje. Barn vill veta mer om sådant som intresserar dem, de undersöker och frågar tills de förstår. Barns sociala och känslomässiga utveckling påverkar den intellektuella utvecklingen och tvärtom.

Språket är viktigt för lärandet, för barns identitetsutveckling och förmåga till kommunikation. Språket växer fram i samspelet med andra barn och vuxna. Dagbarnvårdaren kan ge varje barn stöd i att utveckla sitt språk genom att samtala med barnen, lyssna och svara på deras frågor. Sagoläsning, lek med ord och rim och ramsor är också viktiga inslag för att stimulera barns språkutveckling. Barn måste få tid att uttrycka sig språkligt och de måste få möjlighet att leka sig fram till användandet av nya ord och begrepp.

Leken är mycket viktig för alla barn och lekens betydelse framhålls också i läroplanerna. I leken kan barn bearbeta sina upplevelser, både positiva och negativa. De tränar sitt språk och sin förmåga att kommunicera med andra. När barn leker lär de sig viktiga regler för socialt samspel som samförstånd, ömsesidighet och turtagande. De övar sig i att hantera konflikter, att kompromissa och att ta hänsyn till andras intressen och förmågor. I leken kan barnen gå in i en roll och leva sig in i hur andra känner. Leken blir ett viktigt sätt för barnen att utveckla sin förmåga till empati, sin fantasi och sin kreativitet.

I leken övar barnen också upp sin koordination och sin motorik. Uteleken betyder mycket både för grovmotoriken och för förståelsen för naturen och miljön. Aktuell forskning⁶ visar att barn måste få sammanhängande tid och ro att leka och att de kan behöva stimulans och inspiration för sin lek. Även om barn ofta kan leka länge

⁶ Knutsdotter Olofsson, Birgitta (1991)

själva, behöver de en vuxen som ”lyssnar in” och ibland kommer med nya idéer eller material så att leken utvecklas.

Planering, uppföljning och utvärdering

Det finns inte några bestämmelser i skollagen som säger att kommunerna måste planera, följa upp och utvärdera familjedaghemmens verksamhet. Men i *kommunallagen*⁷ står det vilket ansvar som ligger på olika kommunala instanser. Så här skriver regeringen om kommunernas ansvar för förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg⁸:

Ansvaret för barnomsorgens verksamhet ligger hos kommunerna. Utifrån de övergripande målen beslutar kommunen om konkreta mål och riktlinjer för barnomsorgen som är anpassade till lokala förhållanden samt om de resurser som erfordras för att nå uppställda mål.

Personalen i barnomsorgen planerar och genomför verksamheten anpassad till den egna barngruppen och i samråd med föräldrarna, med utgångspunkt i mål och riktlinjer samt tillgängliga resurser.

En mål- och resultatstyrning av barnomsorgsområdet innebär att verksamheten inte behöver och inte heller skall styras genom detaljerade regler och föreskrifter. I stället skall de uppsatta målen styra verksamheten genom att de ligger till grund för de verksamhetsmål och riktlinjer som utformas lokalt i kommunerna. Barnomsorgspersonalen skall utforma verksamheten och arbeta mot att målen nås. Graden av måluppfyllelse kan sedan bestämmas genom de utvärderingsmetoder av olika slag som utvecklas nationellt och lokalt. Utvärderingen skall ge signaler tillbaka till beslutsfattarna om var något behöver förbättras och var resurser skall sättas in.

Det är därför viktigt att ansvaret för uppföljning och utvärdering av barnomsorgsområdet tas såväl nationellt som lokalt och i den enskilda verksamheten.

Familjedaghemmens verksamhet styrs med hjälp av mål och resultat. Kommunen och dagbarnvårdarna är skyldiga att se till att verksamheten sköts och fungerar. Det förutsätter att det finns ett väl fungerande system för att ställa upp mål och för att kontrollera verksamhetens resultat genom uppföljning och utvärdering.

Uppföljning och utvärdering blir lättare om målen är konkreta. Man kan använda olika metoder, men uppföljning och utvärdering måste ha tydligt samband med de mål som ställts upp för verksamheten. Det är också viktigt att de resultat som kommer fram presenteras och blir tillgängliga för alla berörda parter. Det kan vara bra att visa för andra hur familjedaghemmet arbetar genom att dokumentera det i text eller bild. En sådan dokumentation kan fungera som underlag när man diskuterar vad som fungerar bra och mindre bra, och hur verksamheten skall utvecklas.

Vad som är viktigast att följa upp och utvärdera kan man inte säga allmänt. Det är olika i olika kommuner. Sådant som finns med i skollagens bestämmelser, målen för verksamheten och även dess innehåll är självklart angelägna områden. De allmänna råden för familjedaghem och läroplanerna kan fungera som underlag. Några exempel på områden som kan följas upp och utvärderas: personal, barngrupper, lokaler, tillgång till plats, väntetid, tillgänglighet, öppethållande, barn i behov av särskilt stöd, valfrihet, närhet, organisation, ledning, resurser samt barnolycksfall och risksituationer som har rapporterats.

⁷ 1991:900

⁸ Proposition 1993/94:11 s. 24

Barns inflytande och ansvar

2 a kap. 3 § skollagen

Paragrafen citeras i sin helhet på sidan 10.

Allmänna råd

Det är viktigt att barnens rätt till inflytande och ansvar präglar arbetet i familjedaghemmet. Dagbarnvårdaren bör uppmuntra barnen att påverka sin tillvaro i familjedaghemmet, t e x genom att barnen får inflytande över arbetets innehåll och formerna för arbetet. Inflytande och ansvar bör öka efterhand som barnen blir äldre och mer mogna.

Dagbarnvårdaren bör ge barnen det stöd de behöver för att de skall kunna utöva sin rätt till inflytande.

Familjedaghemmen har en viktig uppgift när det gäller att pröva olika idéer och nya former för att öka barnens inflytande och ansvar. Det är likaså viktigt att barnen lär sig att inflytande och ansvar hänger ihop.

Kommentarer

Barnens medbestämmande och ansvar beskrivs i förskolans läroplan och i Lpo. I barnkonventionen artikel 12, punkt 1, sägs följande:

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Regering och riksdag har beslutat om en strategi för hur det skall gå till att förverkliga barnkonventionen. Staten skall ta hänsyn till den i alla beslut som rör barn. Alla barn har rätt att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktiga, och det får inte finnas någon nedre åldersgräns för dessa rättigheter. De vuxna skall ta hänsyn till barnens åsikter i förhållande till deras ålder och mognad. Alla barn har också rätt att bilda sig åsikter, att uttrycka dem och att bli hörda – det gäller oavsett kön, funktionshinder, språk, etnisk bakgrund eller behov av särskilt stöd⁹.

Det är viktigt ur demokratisynpunkt att barn kan påverka sin tillvaro, både i familjedaghemmet och i närsamhället. Inflytande är också bra för utveckling och lärande. Både i familjedaghemmet och i dagbarnvårdargruppen kan man pröva olika sätt att låta barnen bestämma mer och ta mer ansvar, till exempel vid den dagliga planeringen och utvärderingar. Det är lika viktigt att barnen får vara med och bestämma och ta ansvar när det gäller deras egna aktiviteter.

Dagbarnvårdaren kan stödja barnen i att utveckla nya former för inflytande till exempel via Internet, bild, drama, utställningar, politikerdialoger och uppvaktningar. Dagbarnvårdaren kan skapa möjligheter för barnen att besöka de miljöer och verksamheter som barnen har åsikter om och vill förändra.

⁹ SOU 1997:116, proposition 1997/98:182

Samarbete med föräldrarna

2 a kap. 3 § skollagen

Paragrafen citeras i sin helhet på sidan 10.

Allmänna råd

Familjedaghemmet bör ha ett nära och förtroendefullt samarbete med barnens föräldrar och det är dagbarnvårdarens ansvar att ett sådant kommer till stånd.

Det är viktigt att dagbarnvårdaren tillsammans med föräldrarna diskuterar familjedaghemmets innehåll och utformning och att föräldrarna ges möjlighet att påverka utifrån sina unika kunskaper om det egna barnet.

Dagbarnvårdaren bör ta hänsyn till att människor är olika när det gäller att delta och uttrycka sig. Alla föräldrar bör ges lika stora möjligheter att säga vad de tycker.

Dagbarnvårdaren bör vara lyhörd för händelser som kan påverka barnets personliga situation.

Kommentarer

Om föräldrar och personal samarbetar kan kvalitén på familjedaghemmet bli bättre. Ett nära samarbete gör att barnet känner att tillvaron hänger ihop och att hem och familjedaghem inte blir isolerade från varandra. Det innebär också att dagbarnvårdaren i sitt arbete kan utgå från barnets erfarenhet och livsvillkor¹⁰.

Samarbetet mellan dagbarnvårdare och föräldrar är inte alltid problemfritt. Föräldrarna kan vara oroliga för att deras synpunkter inte skall tas på allvar, eller tro att det kommer att gå ut över deras barn om de kritiserar verksamheten. Om det blir problem kan kontakten vara extra sårbar på grund av att dagbarnvårdaren arbetar ensam. Arbetsledaren har en viktig roll om någon schism skulle uppstå och kan också stödja dagbarnvårdarna kontinuerligt i föräldrasamarbetet.

En god vardaglig kontakt betyder mycket för att bygga upp ett förtroendefullt samarbete. Själva grunden läggs när ett nytt barn skolas in. Eftersom föräldrarna oftast lämnar och hämtar barnen hos samma person blir det en kontinuerlig kontakt, och det man pratat om på morgonen kan följas upp på kvällen. Det är viktigt, även om vardagskontakten fungerar bra, att ha återkommande samtal, så som utvecklingssamtal, om barnets trivsel, utveckling och lärande.

Det är vanligt att alla föräldrar inom en dagbarnvårdargrupp samlas till ett större föräldramöte. Då kan föräldrarna träffa alla dagbarnvårdarna i gruppen och delta i dess planering och påverka den.

¹⁰ Proposition 1993/94:11

När barnet är i familjedaghemmet har dagbarnvårdaren ansvar för vården om barnet, men vårdnadshavaren har fortfarande bestämmanderätten över det. Många barn lever idag med bara en förälder. Även om barnet bor mest hos den ena föräldern är det viktigt att båda föräldrarna har bra kontakt med familjedaghemmet. Läs också kommentaren om förhållandet mellan vårdnadshavare och föräldrar i avsnittet *Begrepp*, sid 5.

Föräldrarna behöver hela tiden få veta vad som händer i familjedaghemmets verksamhet om de skall vara delaktiga. Dagbarnvårdaren är skyldig att meddela föräldrarna så snart som möjligt, om det händer något utöver det vanliga, till exempel om barnet råkar ut för en olyckshändelse eller skall resa någonstans med dagbarnvårdaren.

När det är fråga om vilken information om barnet som får lämnas ut till enskilda, alltså även förälder som inte har vårdnaden, måste dagbarnvårdaren följa sekretesslagen¹¹. Exempel på litteratur om sekretess finns under *Referenser*.

Samverkan med andra verksamheter

2 a kap. 3 § skollagen

Paragrafen citeras i sin helhet på sidan 10.

Allmänna råd

Utgångspunkten för familjedaghemmets samverkan med t. ex. förskola, förskoleklass, den obligatoriska skolan, fritidshem, öppen förskola och öppen fritidsverksamhet bör vara att skapa bästa möjliga förutsättningar för varje barns utveckling och lärande.

Det är viktigt att samverkan utgår från barnens behov och att barnen upplever kontinuitet och sammanhang i sin tillvaro. Samverkan är viktig för att i samråd med föräldrarna kunna erbjuda den verksamhetsform som barnet fungerar bäst i.

Syftet med samverkan är också att övergången mellan familjedaghemmet och andra verksamheter skall bli tryggare och lättare. Barn i behov av särskilt stöd bör ägnas extra uppmärksamhet när de övergår i en ny verksamhet.

Eftersom skolbarnen har blivit färre i familjedaghemmen kan det vara viktigt att samarbeta med andra familjedaghem eller t. ex. öppen fritidsverksamhet, så att även skolbarnen får träffa jämnåriga.

I förekommande fall bör familjedaghemmet samverka med socialtjänsten eller andra myndigheter, om det behövs för barnets bästa.

Kommentarer

¹¹ Sekretesslagen 1980:100

När olika verksamheter samarbetar kommer de närmare varandra i synen på barns utveckling och lärande. Ett gemensamt språk och en gemensam pedagogisk grundsyn minskar risken för klyftor mellan olika verksamheter och det skapas förutsättningar för kontinuitet och sammanhang i barnens liv. Detta innebär dock inte att verksamheternas egenart skall suddas ut.

Den öppna förskolan kan vara ett komplement till familjedaghemmet. Den är till för att barn i familjedaghem och barn med hemarbetande föräldrar skall kunna vara med i en gruppverksamhet som är pedagogiskt utplagd. I de kommuner som har öppen förskola kan dagbarnvårdarna samarbeta med denna, både enskilt och i grupper. Hur samarbetet ordnas varierar mellan kommunerna. Dagbarnvårdarna kan ha tillgång till öppna förskolan när de så önskar på samma villkor som andra besökande, eller också kan de ha egna tider för sin gruppverksamhet. Förskolläraren på öppna förskolan kan också vara pedagogisk handledare för dagbarnvårdarna. Oavsett upplägning är det viktigt att dagbarnvårdarna och personalen på öppna förskolan samordnar sin verksamhet och planerar tillsammans.

Oavsett sekretessreglerna är dagbarnvårdare skyldiga att anmäla till socialtjänsten om de befärrar att ett barn far illa och behöver skydd. Kommunen har ansvar för att dagbarnvårdarna informeras om vad anmälningsplikten innebär och vem de skall anmäla till inom kommunen¹².

När det är fråga om vilken information om barnet som får lämnas ut till andra verksamheter måste dagbarnvårdaren följa sekretesslagen¹³.

Personal

2 a kap. 3 § skollagen

För bedrivande av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. . .

Allmänna råd

För att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet skall kunna tillgodoses bör dagbarnvårdaren ha en utbildning med inriktning mot barn eller också lång erfarenhet av att arbeta med barn i de åldrar det gäller.

Kommunen bör ha en policy för vilka krav som skall gälla vid nyanställning, både vad gäller dagbarnvårdarens kompetens och familjedaghemmet som helhet. Dagbarnvårdaren bör också få en grundlig introduktion vid anställningens början.

¹² Enligt 71 § 2 st socialtjänstlagen (1980:620) är dagbarnvårdarna "...skyldiga att genast till socialnämnden anmäla om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till underårigs skydd".

¹³ Sekretesslagen 1980:100

Det är viktigt att dagbarnvårdaren får kontinuerligt stöd och handledning i sin verksamhet.

I kommunen bör det finnas en plan för hur dagbarnvårdarna kan fördela arbetet när någon blir sjuk, har semester eller liknande.

Kommentarer

Dagbarnvårdarens kompetens är kanske den viktigaste faktorn för hur familjedaghemmet fungerar. Eftersom barnen kan vara i både förskole- och skolåldern är det viktigt att dagbarnvårdaren kan möta olika åldrars behov samtidigt. Dagbarnvårdarnas kompetens hör ihop med deras erfarenhet, utbildning, möjligheter till kompetensutveckling och tillgång till pedagogisk handledning.

Det finns ingen särskild utbildningsväg som leder till dagbarnvårdaryrket. Däremot finns det olika vägar att bredda och fördjupa kompetensen, t e x genom dagbarnvårdarkurser av varierande längd och högskoleutbildning för arbete med barn eller annan utbildning inom området. Ungefär var fjärde dagbarnvårdare har inte någon utbildning som är inriktad mot barn, däremot har de ofta lång erfarenhet av dagbarnvårdaryrket.

Kommunen behöver ha en beredskap för insatser när en dagbarnvårdare är sjuk, på semester eller frånvarande av andra skäl, så att både föräldrar och barn kan känna sig trygga. Dagbarnvårdargrupperna kan vara en resurs då dagbarnvårdaren är frånvarande.

Kommunen har ett arbetsgivaransvar för de anställda dagbarnvårdarna. Eftersom dagbarnvårdarna under en stor del av dagen är ensamarbetande blir arbetsledningsfrågorna av särskild betydelse. Arbetsledning är varken reglerad i skollagen eller Lpfö. Det är angeläget att arbetsledningen har en god kännedom om verksamhetsområdet. Hur arbetsledningen organiseras är beroende på de lokala förhållandena i varje kommun. Arbetsledningen kan exempelvis ordnas centralt i en gemensam förvaltning eller genom att dagbarnvårdarna inom ett geografiskt område förs samman under en gemensam arbetsledning. En föreståndare på en förskola, ett fritidshem eller en öppen förskola kan också fungera som arbetsledare för dagbarnvårdarna.

Forskning¹⁴ visar att kvaliteten i verksamheten påverkas av hur pedagogisk handledning till dagbarnvårdare utformas. Handledningen kan ges antingen i dagbarnvårdarnas grupper eller individuellt.

¹⁴ Abrahamsen, Gerd & Mörkeseth, Elisabeth (1998)

Barngruppernas sammansättning och storlek

2 a kap. 3 § skollagen

...Barngrupperna skall ha lämplig sammansättning och storlek....

Allmänna råd

Barnens rätt till en bra verksamhet, säker och god omsorg bör vara vägledande för hur många barn som placeras i familjedaghemmet. Det avgörande bör vara dagbarnvårdarens arbetsituation som helhet.

För att barngruppen skall få en lämplig sammansättning och storlek bör hänsyn tas till barnens ålder, kön och bakgrund liksom till barn i behov av särskilt stöd. Dagbarnvårdarens kompetens, bostadens utformning och utemiljön är också viktiga faktorer att väga in. Det är viktigt ur säkerhetssynpunkt att dagbarnvårdaren kan ha överblick över barnen.

Viktiga faktorer är också antalet egna barn som ingår i verksamheten, och barnens placeringstider. Hur många barn dagbarnvårdaren regelbundet tar emot från andra dagbarnvårdare, och hur ofta, är likaså viktiga faktorer.

Kommunerna bör ha en policy för hur barngruppen i familjedaghem skall vara sammansatt och hur stor den skall vara.

Kommentarer

Barngruppen i familjedaghemmet betyder mycket för varje barns trivsel och utveckling. Barnets självkänsla och identitet utvecklas i samspelet med andra barn och vuxna. Därför har gruppens sammansättning och storlek en pedagogisk betydelse.

När barngruppen fungerar bra lär barnen av varandra, hjälper varandra och utvecklar sina relationer. Att de har jämnåriga barn omkring sig gör att de kan träna sig socialt, medan barn i andra åldrar fungerar som förebilder eller ger övning i att ta ansvar.

Det finns inte någon bestämd gruppstorlek som är den rätta i alla sammanhang. Vad som är lämpligt i varje enskilt fall beror exempelvis på barngruppens ålders- och könsfördelning.

Lokaler och miljö

2 a kap. 3 § skollagen

...Lokalerna skall vara ändamålsenliga....

Allmänna råd

Att dagbarnvårdarens bostad är ändamålsenlig som familjedaghem innebär att den är anpassad till arbete med barn, dvs. att det finns tillräckliga utrymmen för barnens aktiviteter och tillgång till lämplig utomhusmiljö, som bör kunna erbjuda tillfällen till lek. För vila och avkoppling bör finnas såväl lämpliga och säkra sovplatser för de yngre barnen som avskilda, lugna vrår för de äldre barnen.

Kommunen har ansvar för att barnens miljö i familjedaghemmet är säker, trygg och hälsosam. I de rum, inklusive kök, som används för familjedaghemsvksamheten är det viktigt att säkerheten bevakas. Andra viktiga krav på dessa delar av bostaden är att de är rökfria, har goda hygieniska förhållanden och dagsljus samt tillfredsställande ventilation och inomhustemperatur.

Kommunen bör ha en policy för vad som krävs för att en dagbarnvårdarens bostad skall godkännas som familjedaghem och för vilken barnsäkerhetsutrustning som är nödvändig. Barnsäkerheten bör kontrolleras regelbundet. Även barnsäkerheten i barnens utomhusmiljö bör uppmärksammas.

Kommentarer

I förarbetena anges att såväl personal som barn i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall vistas i så god och hälsosam miljö som möjligt. Vidare sägs att lokalernas storlek och utformning, miljö och material skall vara beskaffade så att uppgiften att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad understöds och kan genomföras¹⁵.

Kommunens ansvar för brandsäkerhet och för att främja annan olycks- och skadeförebyggande verksamhet i kommunen regleras i räddningstjänstlagen¹⁶. Under *Referenser* nämns den broschyr om brandsäkerhet i familjedaghem som Räddningsverket givit ut.

Förbudet mot rökning i tobakslagen¹⁷ omfattar inte familjedaghem. I förarbetena¹⁸ anförs att det inte bör införas bestämmelser som inkräktar på privata hemmiljöer i en lag. Vidare sägs att det naturligtvis är angeläget att man på andra vägar verkar för att barn hos dagbarnvårdare inte utsätts för passiv rökning och att ansvaret för detta i första hand vilar på kommunerna.

I lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. med förordning och i plan- och bygglagen¹⁹ anges vilka krav som ställs på byggnader när de byggs, byggs till eller ändras. Boverket har utfärdat föreskrifter och allmänna råd²⁰ till den lagstiftningen

¹⁵ Proposition 1993/94:11

¹⁶ Räddningstjänstlagen (1986:1102)

¹⁷ Tobakslagen (1993:581)

¹⁸ Proposition 1992/93:185

¹⁹ Lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. med förordning (1994:1215) och i plan- och bygglagen (1987:10)

²⁰ Boverkets byggregler, BFS 1993:57

om bl.a. kraven på hygien, hälsa och miljö. De kan tjäna som vägledning när kommunen skall godkänna utformningen av de rum, inklusive kök, som skall användas i familjedaghemsv verksamheten. Boverket har även givit ut en handbok som innehåller goda exempel på hur byggnader och inredningsdetaljer kan utformas barnsäkert²¹.

Barnen i familjedaghemmet omfattas inte av arbetsmiljölagen²². För en dagbarnvårdare med anställningsavtal regleras däremot arbetsmiljön av arbetsmiljölagen och med stöd av lagen utfärdade föreskrifter. Det är arbetsgivaren som har skyldighet att se till att dagbarnvårdarens arbetsmiljö är lämplig. Arbetsgivaren bör vidare göra klart för sig vilka risker som kan förekomma i arbetet och se till att arbetet är betryggande från skyddssynpunkt. Det är exempelvis viktigt att dagbarnvårdarna ges kunskap om ergonomiskt riktiga arbetsmetoder och att rutiner och handlingsplaner finns för hur dagbarnvårdarna skall handla i oväntade eller ovanliga situationer. Se Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om Internkontroll av arbetsmiljön²³.

När flera dagbarnvårdare med dagbarn tillsammans använder lokaler som arbetsgivaren ställer till förfogande ställs andra krav på lokalernas säkerhet och miljö än på familjedaghemmen. Arbetarskyddsstyrelsen har utfärdat föreskrifter om Förskola och fritidshem som också gäller för öppen förskola²⁴. Dessa föreskrifter kan ge vägledning för hur arbetsmiljön bör vara utformad i de aktuella lokalerna.

Barn i behov av särskilt stöd

2 a kap. 9 § skollagen

Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola eller fritidshem, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt.

Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats enligt första stycket. Kommunen skall verka för att barnen utnyttjar den anvisade platsen och informera föräldrarna om verksamheten och syftet med denna.

Om ett barn efter beslut av en kommun vistas i familjehem eller i hem för vård eller boende i annan kommun, har den kommun som beslutat om vistelsen ansvaret för det individuellt behovsprövade stöd enligt första stycket som barnet kan behöva. Placeringskommunens ansvar upphör om ärendet överflyttas enligt 72 § socialtjänstlagen (1980:620).

Allmänna råd

Barn i behov av särskilt stöd skall enligt lag anvisas plats i förskola eller fritidshem. Under förutsättning att barnen kan få de stödinsatser de har rätt till, kan barnen

²¹ Barnsäkerhet i byggnader

²² Arbetsmiljölagen (1997:1160).

²³ Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om Internkontroll av arbetsmiljön (AFS 1996:6)

²⁴ Arbetarskyddsstyrelsens föreskrifter om Förskola och fritidshem (AFS 1986:19, ändrad AFS 1993:8)

anvisas plats i familjedaghem. Inför en sådan placering bör kommunen i samråd med vårdnadshavare bedöma och ta hänsyn till sådana faktorer som dagbarnvårdarens kompetens och arbetssituation som helhet. Hänsyn bör tas till hur många barn det finns, dagbarnvårdarens familjesituation och om bostaden går att anpassa till barnens behov.

Varje kommun bör ha en genomtänkt strategi för hur arbetet med barn i behov av särskilt stöd skall organiseras och vem som har ansvaret för vad. Kommunen har även ansvar för att de barn i behov av särskilt stöd som redan är placerade i familjedaghem får det stöd de har rätt till.

Dagbarnvårdarens arbete med barn i behov av särskilt stöd ställer stora krav på kompetens. Det är därför viktigt att dagbarnvårdaren har tillgång till handledning och expertkonsultation. Det är kommunen som har ansvar för att dagbarnvårdaren får stöd och kompetensutveckling för att kunna ge den omsorg som dessa barn kräver. Exempel på sådant stöd kan vara tillgång till hjälpmedel, psykologisk, specialpedagogisk och medicinsk kompetens.

Särskilda stödinsatser kräver alltid vårdnadshavarens medgivande. De insatser som vårdnadshavaren och dagbarnvårdaren kommer överens om bör bygga på bådars kunskaper om barnet. Det är alltid värdefullt att de vuxna samarbetar om barnet, men det är särskilt viktigt när det gäller ett barn som är i behov av särskilt stöd. Även arbetsledare och andra som kan vara berörda bör vara med när stödinsatser planeras. När det gäller barn som går i skolan är det viktigt att samarbeta med skolans personal och även med specialister utanför skolan.

Stödinsatserna bör utredas och skrivas ner i en plan för varje barn. Dagbarnvårdaren bör få hjälp att dokumentera, följa upp och utvärdera stödinsatserna tillsammans med vårdnadshavare och barn. När det behövs bör också samarbete ske med andra som kan vara berörda.

Kommentarer

Barn som är i behov av särskilt stöd är inte någon grupp som är lätt att avgränsa. De har definierats som "barn vars svårigheter kan ha sin grund i fysisk, psykisk, social eller emotionell skada eller kan ha uppstått genom en bristsituation i uppväxtmiljön."²⁵ Många slags stödbehov kan passa in på den beskrivningen. Barn med funktionshinder är lättare att urskilja än barn med psykosociala svårigheter och mer otydliga, svårtolkade problem.

Riksdag och regering har flera gånger betonat att förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg har ett särskilt ansvar för barn som är i behov av särskilt stöd. Kommunen måste enligt skollagen undersöka vilka barn som är i behov av särskilt stöd. Kommunen är också skyldig att anvisa dessa barn plats i förskola eller fritidshem, beroende på vad de behöver. Det gäller oavsett om vårdnadshavaren arbetar, studerar eller är arbetssökande. För barn i 10-12-årsåldern som är i behov av särskilt stöd är det inte tillräckligt att erbjuda öppen fritidsverksamhet, även om det bara finns öppen

²⁵ Proposition 1993/94:11 s. 25

verksamhet för andra barn i samma ålder. I kommunens ansvar ingår även att upptäcka de barn i behov av särskilt stöd som redan finns i verksamheterna. För dem måste man ordna så att de får den hjälp de har rätt till.

Regeringen har påpekat att det viktigaste för många barn i behov av särskilt stöd är att verksamheten håller bra kvalitet generellt.²⁶

För vissa av de barn som är i behov av stöd kan ett bra familjedaghem vara ett alternativ till förskola eller fritidshem. En del familjedaghem är särskilt anpassade för vissa typer av behov, exempelvis allergianerade.

I familjedaghem kan det finnas en risk för att ett barns behov av stöd inte blir uppmärksammat på grund av att dagbarnvårdaren till största delen arbetar ensam. Ibland kan det också vara känsligt att ta upp barnets svårigheter med föräldrarna. Då är arbetsledaren viktig, men det förutsätter att denne har regelbunden kontakt med alla dagbarnvårdare och deras barn. I dagbarnvårdargruppen kan man se hur barnen fungerar i större grupper. Inskolningen där måste göras utifrån varje barns förutsättningar.

Dagbarnvårdaren måste vara lyhörd och arbeta för en bra kontakt med föräldrarna till barn i behov av särskilt stöd. Dagbarnvårdaren och arbetsledaren skall se till att vårdnadshavaren är med när stödinsatserna planeras och utvärderas. Mer om det kan man läsa i föräldrabalken och i JO:s bedömning av ett fall som handlar om information till vårdnadshavare²⁷. Det står också om förhållandet mellan vårdnadshavare och föräldrar i avsnittet *Begrepp*, sid 5.

Plats i familjedaghem

Erbjudande om plats

2 a kap. 1 § skollagen

Varje kommun svarar för att barn som är bosatta i Sverige och som stadigvarande vistas i kommunen erbjuds förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. Verksamheten kan anordnas av enskilda.

Allmänna råd

Om barnets vistelse i kommunen är avsedd att vara i minst två månader bör den anses stadigvarande.

²⁶ Proposition 1993/94:11

²⁷ JO 1991/92 s. 220

Kommentarer

Den som är folkbokförd i Sverige räknas som bosatt i landet. Kommunen har ansvar för att erbjuda förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg till den som är folkbokförd i Sverige och stadigvarande vistas i kommunen. När det gäller barn som inte är folkbokförda i Sverige är det staten som står för förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. Det berör främst barn som vistas i Sverige medan de väntar på besked om uppehållstillstånd eller liknande. Ytterligare vägledning finns i prop. 1997/98:6, prop. 1993/94:11, prop. 1979/80:1, prop. 1975/76:92 och prop. 1973:136.

Tillgång till familjedaghem

2 a kap. 6 § skollagen

Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall tillhandahållas i den omfattning behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärsarbete eller studier eller barnets eget behov.

Förskoleverksamhet skall tillhandahållas barn som har fyllt ett år. Barn som inte har fyllt ett år skall tillhandahållas förskola om barnet omfattas av 9 §.

Allmänna råd

Familjedaghemmet bör hålla öppet på tider som i möjligaste mån anpassas till föräldrarnas arbetstider, vilket kan innebära att familjedaghemmet är öppet även under obekvämt arbetstid.

En del barn har ett eget behov av plats i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg, oavsett föräldrarnas sysselsättning. Det kan exempelvis vara barn med annat modersmål än svenska, barn i glesbygd eller barn som av olika anledningar saknar kamrater. Barnets eget behov av plats i familjedaghem bör utredas både när det skall placeras för första gången och när det gäller fortsatt vistelse, om en förälder blivit arbetslös eller föräldraledig. När man bedömer om ett barn har ett eget behov av plats i familjedaghem bör man se till familjens situation som helhet.

Kommentar

Regeringsrätten har avgjort vad som menas med ”föräldrar” i den ovan citerade lagtexten. Det framgår att ordet avser endast biologiska föräldrar och adoptivföräldrar. Sambo räknas alltså inte som förälder enligt Regeringsrättens dom²⁸.

Regeringen har uttalat att förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall hålla öppet under dagen. Även i övrigt skall verksamheten bedrivas kontinuerligt under året så att föräldrarna kan sköta sitt arbete och sina studier. Det är önskvärt att

²⁸ RÅ 1998 ref. 22

verksamheten om möjligt också erbjuds barn vars föräldrar har obekväma arbetstider eller t.o.m. nattarbetar²⁹. Placering i familjedaghem är ibland en lösning som används i kommunerna för att kunna ordna barnomsorg på obekväma tider. Ibland kombinerar man två placeringar, t. ex familjedaghem på natten med förskola på dagtid eller två familjedaghem. Barn har behov av kontinuitet i sin tillvaro och det är i regel bäst för barnet med endast en omsorgsform. För barn med behov av omsorg tidiga morgnar eller sena kvällar kan det t e x vara en lösning att förskolan öppnar tidigare eller stänger senare. När två omsorgsformer måste kombineras är det naturligtvis viktigt att se till att både barn och föräldrar känner sig trygga och nöjda med den lösning de bestämmer sig för.

Familjedaghemmet kan ibland behöva ha stängt enstaka dagar för planering eller liknande. Regeringen har ansett att det kan accepteras att förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg har stängt i undantagsfall. Kommunen måste ha vikarier beredda så att inte verksamheten behöver stängas annat än i undantagsfall på grund av personalens sjukdom³⁰. Vikariesystemet måste fungera på ett sätt som känns tryggt för barn och föräldrar.

Justitieombudsmannen har bedömt att fritidshem får stänga under två planeringsdagar om det ordnas alternativ barnomsorg³¹. Dessutom har regeringsrätten ansett att stängning under två dagar per termin för personalutbildning kan vara tillåten³². Även om dessa avgöranden inte avser familjedaghem så är det rimligt att samma principer gäller för dagbarnvårdare.

Barn kan ha ett eget behov av familjedaghem oavsett föräldrarnas sysselsättning. Regeringen har uttalat att det bör vara en strävan att barnet får behålla sin plats i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg om exempelvis en förälder blir arbetslös eller tar ledigt för vård av yngre syskon. När man tar ställning till om barnet skall erbjudas förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg skall man se till barnets behov av kontinuitet och trygghet samt ta hänsyn till barnets behov av att delta i pedagogisk verksamhet. Det är under alla förhållanden angeläget att kommunerna snabbt kan erbjuda omsorg för barn till arbetslösa föräldrar som har möjlighet att få arbete³³.

Studier³⁴ visar att arbetslöshet i familjen ofta betyder en påfrestning även för barnen. Då kan det vara extra viktigt för barnen att få fortsätta vistas i familjedaghemmet och behålla sina kamrat- och vuxenkontakter.

²⁹ Proposition 1993/94:11

³⁰ Proposition 1993/94:11

³¹ JO 1992/93 s.284

³² RÅ 1992 ref. 31

³³ Proposition 1993/94:11

³⁴ Näsman, E., von Gerber, C. (1996)

Plats utan oskäligt dröjsmål och placering

2 a kap. 7 § skollagen

När vårdnadshavaren har anmält behov av plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen, skall kommunen erbjuda plats utan oskäligt dröjsmål.

Kommunen kan fullgöra sin skyldighet enligt 6 § också genom att utan oskäligt dröjsmål hänvisa barnet till en motsvarande plats i enskild förskola eller enskilt fritidshem.

Kommunen skall ta skälig hänsyn till vårdnadshavarens önskemål om omsorgsform när den erbjuder plats inom förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg enligt första eller andra stycket.

2 a kap. 8 § skollagen

Plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen skall erbjudas så nära barnets eget hem eller skola som möjligt med beaktande av vad som krävs för att effektivt utnyttja lokaler och andra resurser. Skälig hänsyn skall också tas till vårdnadshavarens önskemål.

Allmänna råd

Kommunen bör erbjuda plats i förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg senast inom tre till fyra månader från det att vårdnadshavaren har anmält att barnet behöver plats. Kommunen bör lämna besked om när barnet kan beräknas få plats.

Kommunen bör informera vårdnadshavaren om vilka olika former av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg som finns och hur de är utformade. Vårdnadshavarens önskemål om tillsynsform bör få stort genomslag och komma in tidigt i planeringsprocessen.

Kommentarer

När vårdnadshavaren har anmält att barnet behöver plats måste denne ibland acceptera en viss väntetid till dess att en plats kan ordnas. Hur lång tid som kan vara skälig kan variera från fall till fall. Tre till fyra månader anses som en rimlig handläggningstid³⁵. Det innebär till exempel att eftersom barnet har rätt till plats vid ett års ålder, kan vårdnadshavaren anmäla tre till fyra månader innan ettårsdagen att barnet behöver plats.

Vilken typ av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg som är lämplig för ett visst barn beror bl. a. på barnets behov. Kommunen skall ta skälig hänsyn till föräldrarnas önskemål om omsorgsform. Föräldrarnas önskemål skall tillgodoses i möjligaste mån med hänsyn till tillgången på platser och möjlighet att tillgodose barnets speciella behov m.m.³⁶.

³⁵ Proposition 1993/94:11

³⁶ Proposition 1993/94:11

Kommunen skall erbjuda en plats i barnets närmiljö, helst så nära barnets hem eller skola som möjligt. Ibland får man acceptera att det ändå blir en bit från hemmet eller skolan, eftersom bl. a lokaler och andra resurser måste kunna utnyttjas effektivt. Men för att skolbarnsomsorgen skall klara sin uppgift att komplettera skolan krävs det ändå att barnet självt kan förflytta sig mellan skolan och skolbarnsomsorgen³⁷.

Referenser

Offentligt tryck

Prop. 1973:136 *Om förskolverksamhetens utbyggnad och organisation*

Prop. 1979/80:1. *Om socialtjänsten.*

Prop. 1993/94:11. *Utvidgad lagreglering på barnomsorgsområdet, m. m.*

Prop. 1997/98:6. *Förskoleklass och andra skollagsfrågor*

Prop. 1997/98:94. *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet m.m.*

Prop. 1997/98:93. *Läroplan för förskolan.*

Prop. 1997/98:182. *Strategi för att förverkliga FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

SOU 1972:26,27. *Förskolan del 1 och 2. Betänkande angivet av 1968 års Barnstugeutredning.*

SOU 1997:21. *Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år.*

SOU 1997:157. *Att erövra omvärlden. Slutbetänkande från Barnomsorg - Skola kommittén.*

SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige.*

³⁷ Proposition 1993/94:11

Internationella konventioner

FN:s konvention om barnets rättigheter
 FN:s konventioner om de mänskliga rättigheterna

Lagar

Arbetsmiljölagen (1977:1160)
 Föräldrabalken
 Kommunallagen (1991:900)
 Lagen om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk m.m. (1994:847)
 Plan- och bygglagen (1987:10)
 Sekretesslagen (1980:100)
 Skollagen (1985:1100)
 Socialtjänstlagen (1980:620)

Förordningar

Förordning (1997:702) om kvalitetsredovisning inom skolväsendet
 Förordning (SKOLFS 1998:16) om läroplan för förskolan
 Förordning (SKOLFS 1994:1, ändrad 1998:15) om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo 94
 Grundskoleförordningen (SFS 1994:1194, ändrad 1997:559 samt 1998:747)

Föreskrifter

Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Förskola och fritidshem* (AFS 1986:19 ändrad AFS 1993:8)
 Arbetskyddsstyrelsens föreskrifter. *Internkontroll av arbetsmiljön* (AFS 1996:6).
 Boverkets byggregler (BFS 1993:57)

Allmänna råd

Skolverkets Allmänna råd för kvalitetsredovisningar inom skolväsendet (Allmänna råd 1999:1)

Socialstyrelsen. *Kommunala familjedaghem*. Allmänna råd 1988:4.
 (Upphävdes 1998-01-01)

Socialstyrelsen. *Barnomsorgen i socialtjänstlagen*. Allmänna råd 1995:2.
 (Upphävdes 1998-01-01)

Litteratur

Abrahamsen, Gerd & Mørkeseth, Elisabeth (1998): *Roller og relasjoner i familjebarnhagen*. Tidvise skrifter 22/98. Høgskolan i Stavanger

- Annerblom, Marie-Louise (1991): *Kvinnotradition i fokus*. Pedagogisk-psykologiska problem nr 556, Institutionen för pedagogik och specialmetodik, Lärarhögskolan i Malmö
- Bjurek, Gustafsson, Kjulín och Kärrby. (1992). *Effektivitet och kvalitet i barnomsorgen*. Institutionen för pedagogik. Göteborgs universitet.
- Boverket, *Barnsäkerhet i byggnader*, Handbok
- Diderichsen, Agnete & Thyssen, Sven (1991): *Omsorg og udvikling. Omsorg, opdragelse og småbørns udvikling*. København: Danmarks Pædagogiske Institut
- Folke-Fichtelius, Maria (1989): *Familjedaghem i utveckling. Om yrkesroll och självkänsla, om sunt förnuft och pedagogik*. Stockholm: Esselte Studium
- Folkman, Marie-Louise (1996): "Man måste visa med sin kropp och sin röst vad man känner" - dagbarnvårdarens arbete med barn i behov av särskilt stöd. FoU-rapport nr 1995:30 Stockholm: Socialtjänsten
- Johansson, Inge och Karlsson, Malene (1992): *Arbetsledning på distans. Om arbetsledning i familjedaghem*. FoU-rapport 1992:6, Stockholm: Socialtjänsten, Forsknings- och utvecklingsbyrån
- Karlsson, M. (1988): *Att arbeta som dagbarnvårdare*. Arbeta i barnomsorgen, skriftserie från socialstyrelsen Stockholm: Utbildningsförlaget
- Karlsson, M. (1995): *Varför föräldrar väljer familjedaghem*. Stockholm: Socialtjänsten, Forsknings- och Utvecklingsbyrån
- Karlsson, M. (1997). *Familjedaghem i 16 europeiska länder*. Licentiatuppsats, Lärarhögskolan i Stockholm.
- Knutsdotter Olofsson, Birgitta (1991): *Varför leker inte barnen. En rapport från ett daghem*. Stockholm: HLS Förlag
- Lindqvist, G. (1996). *Lekens möjligheter*. Studentlitteratur.
- Möller, T. 1996. *Brukare och klienter i välfärdsstaten. Om missnöje och påverkansmöjligheter inom barn- och äldreomsorg*. Stockholm: Publica.
- Näsman, E., von Gerber, C. (1996). *Mamma pappa utan jobb*. Rädda barnens förlag.
- Olsson, L. (1997). *Förskolan och arbetslösheten*. FoU-rapport 1997:2. FoU-enheten, Stockholm.

Räddningsverket. *Brandsäkerhet i familjedaghem*. Beställningsnummer R00-153/98

Skolverket. 1998. *Elever i behov av särskilt stöd*. En temabild utgiven av Skolverket.

Skolverket 1998. *Barnomsorgen i siffror 1998. Barn och personal* Rapport nr 152.

Skolverket 1999. *Olika på lika villkor. En antologi om jämställdhet i förskolan*.

Sundell, K. och Colbiörnsen, M. (1999). *De bortvalda barnen. Kamraters betydelse i grundskolans årskurs 2*. FoU-rapport 1999:10. Stockholms stads socialtjänstförvaltning.

Litteratur om sekretesslagen

Bengtsson, H, Svensson K (1999). *Ansvar och sekretess i förskola och skola* (Liber AB)

Svenska Kommunförbundet (1998). *Sekretess i förskola och skola m.m.* (Kommentus förlag).

Regner, G., Eliasson, M., Heuman, S. (1999). *Sekretesslagen. En kommentar*. Norstedts Juridik AB.

Bilaga 1

Utdrag ur skollagen (1985:1100)

2 a kap. Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg

1 § Varje kommun svarar för att barn som är bosatta i Sverige och som stadigvarande vistas i kommunen erbjuds förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg. Verksamheterna kan också anordnas av enskilda.

Förskoleverksamheten avser barn som inte går i skolan.

Skolbarnsomsorgen avser barn till och med tolv års ålder som går i skolan. Lag (1997:1212).

2 § Förskoleverksamheten bedrivs i form av förskola, familjedaghem och kompletterande förskoleverksamhet (öppen förskola).

Skolbarnsomsorgen bedrivs i form av fritidshem och familjedaghem. För barn mellan tio och tolv år kan skolbarnsomsorgen även bedrivas i form av öppen fritidsverksamhet. Skolbarnsomsorgen skall ta emot barn under den del av dagen då de inte vistas i skolan och under lov. Lag (1998:352).

3 § Förskoleverksamhetens uppgift är att genom pedagogisk verksamhet erbjuda barn fostran och omvårdnad. Skolbarnsomsorgens uppgift är att komplettera skolan samt erbjuda barn en meningsfull fritid och stöd i utvecklingen.

För bedrivande av förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall det finnas personal med sådan utbildning eller erfarenhet att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. Barngrupperna skall ha en lämplig sammansättning och storlek. Lokalerna skall vara ändamålsenliga.

Förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen skall utgå från varje barns behov. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall ges den omsorg som deras speciella behov kräver. Lag (1997:1212).

4 § Om ett barn vårdas på sjukhus eller i någon annan institution, skall huvudmannen för institutionen sörja för att barnet får tillfälle att delta i verksamhet som motsvarar den som erbjuds i förskola eller fritidshem. Lag (1998:352).

5 § Kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fullgörs av den eller de nämnder som kommunfullmäktige bestämmer.

Kommunen får sluta avtal med någon annan om att utföra kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Genom ett sådant avtal får en kommun tillhandahålla tjänster åt en annan kommun. Uppgifter som innefattar myndighetsutövning får inte med stöd av denna bestämmelse lämnas till ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ. Lag (1997:1212).

6 § Förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg skall tillhandahållas i den omfattning det behövs med hänsyn till föräldrarnas förvärvsarbete eller studier eller barnets eget behov.

Förskoleverksamhet skall tillhandahållas barn som har fyllt ett år. Barn som inte har fyllt ett år skall tillhandahållas förskola om barnet omfattas av 9 §. Lag (1997:1212).

7 § När vårdnadshavaren har anmält behov av plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen, skall kommunen erbjuda plats utan oskäligt dröjsmål.

Kommunen kan fullgöra sin skyldighet enligt 6 § också genom att utan oskäligt dröjsmål hänvisa barnet till en motsvarande plats i enskild förskola eller enskilt fritidshem.

Kommunen skall ta skälig hänsyn till vårdnadshavarens önskemål om omsorgsform när den erbjuder plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen enligt första eller andra stycket. Lag (1998:352).

8 § Plats inom förskoleverksamheten eller skolbarnsomsorgen skall erbjudas så nära barnets eget hem eller skola som möjligt med beaktande av vad som krävs för att effektivt utnyttja lokaler och andra resurser. Skälig hänsyn skall också tas till vårdnadshavarens önskemål. Lag (1997:1212).

9 § Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl behöver särskilt stöd i sin utveckling skall anvisas plats i förskola eller fritidshem, om inte barnens behov av sådant stöd tillgodoses på något annat sätt.

Kommunen skall genom uppsökande verksamhet ta reda på vilka barn som behöver anvisas plats enligt första stycket. Kommunen

skall verka för att barnen utnyttjar den anvisade platsen och informera föräldrarna om verksamheten och syftet med denna.

Om ett barn efter beslut av en kommun vistas i familjehem eller i hem för vård eller boende i en annan kommun, har den kommun som beslutat om vistelsen ansvaret för det individuellt behovsprövade stöd enligt första stycket som barnet kan behöva. Placeringskommunens ansvar upphör om ärendet överflyttas enligt 72 § socialtjänstlagen (1980:620). Lag (1998:352).

10 § För plats i förskola, fritidshem och familjedaghem som kommunen anordnar får skäligen avgifter tas ut enligt grunder som kommunen bestämmer. Avgifterna får dock inte överstiga kommunens självkostnader.

För sådana platser i förskola som avses i 9 § får avgift tas ut endast till den del verksamheten överstiger 15 timmar i veckan eller 525 timmar om året. Lag (1998:352).

11 § I ärenden som avser myndighetsutövning mot någon enskild skall följande bestämmelser i förvaltningslagen (1986:223) tillämpas:

14 § första stycket om en parts rätt att meddela sig muntligen,

16 och 17 §§ om en parts rätt att få del av uppgifter,

20 § om motivering av beslut, samt

26 § om rättelse av skrivfel och liknande.

Bestämmelserna i 16 och 17 §§ förvaltningslagen gäller dock inte uppgifter som rör någon annan sökande i ett ärende om plats i förskola eller fritidshem. Lag (1997:1212).

12 § Om kommunens uppgifter inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen fullgörs av flera nämnder skall varje sådan nämnd, i den utsträckning det begärs, till de övriga lämna de uppgifter som behövs för att administrera fördelningen av platser. Lag (1997:1212).

13 § Ett bolag, en förening, en samfällighet, en stiftelse eller en enskild individ som yrkesmässigt vill driva en förskola eller ett fritidshem skall ha tillstånd till detta av den kommun där verksamheten skall bedrivas. Ett sådant tillstånd meddelas tillsvidare eller för viss tid.

Tillstånd behövs inte för sådan verksamhet som kommunen genom

avtal enligt 5 § andra stycket har överlämnat till en enskild att utföra. Lag (1998:352).

14 § Tillstånd att bedriva sådan verksamhet som avses i 13 § får beviljas endast om verksamheten uppfyller kraven på god kvalitet och säkerhet.

Tillstånd får förenas med villkor av betydelse för kvalitet och säkerhet i verksamheten.

Om verksamheten helt eller till väsentlig del ändras eller flyttas, skall nytt tillstånd sökas. Lag (1997:1212).

15 § Verksamhet som avses i 13 § står under tillsyn av den kommun där verksamheten bedrivs. Kommunen har rätt att inspektera verksamheten och får inhämta de upplysningar och ta del av de handlingar som behövs för tillsynen. Lag (1997:1212).

16 § Om det föreligger något missförhållande i sådan verksamhet som avses i 13 §, skall kommunen förelägga den som ansvarar för verksamheten att avhjälpa missförhållandet.

Om missförhållandet är allvarligt och kommunens föreläggande inte följs, får kommunen återkalla tillståndet. Lag (1997:1212).

17 § Kommunen kan lämna bidrag till enskild förskoleverksamhet och enskild skolbarnsomsorg, om verksamheten uppfyller de krav som anges i 3 § och avgifterna inte är oskäligt höga. Sådant bidrag bör lämnas med ett belopp per barn som inte oskäligt avviker från kommunens kostnad per barn i motsvarande verksamhet. Lag (1997:1212).

18 § Den som är eller har varit verksam inom yrkesmässigt bedriven enskild förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg får inte obehörigen röja vad han eller hon därvid har fått veta om enskildas personliga förhållanden. Lag (1997:1212).

19 § Kommunens beslut i ärenden om tillstånd enligt 13 § och om föreläggande eller återkallande av tillstånd enligt 16 § får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Kommunens beslut om föreläggande eller återkallande av tillstånd enligt 16 § och domstols motsvarande beslut gäller omedelbart.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Lag (1997:1212).

20 § Till böter döms den som utan tillstånd bedriver verksamhet som avses i 13 §.

Allmänt åtal får väckas endast efter medgivande av den kommun där verksamheten bedrivs eller av Statens skolverk. Lag (1997:1212).

Bilaga 2

Utdrag ur läroplanen för förskolan (Lpfö 98)

1. Förskolans värdegrund och uppdrag

Grundläggande värden

Förskolan vilar på demokratins grund. Därför skall dess verksamhet utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom förskolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö.

En viktig uppgift för verksamheten är att grundlägga och förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan könen samt solidaritet med svaga och utsatta är värden som förskolan skall hålla levande i arbetet med barnen.

Värdegrunden uttrycker det etiska förhållningssätt som skall prägla verksamheten. Omsorg om och hänsyn till andra människor, liksom rättvisa och jämställdhet samt egna och andras rättigheter skall lyftas fram och synliggöras i verksamheten. Barn tillägnar sig etiska värden och normer främst genom konkreta upplevelser. Vuxnas förhållningssätt påverkar barns förståelse och respekt för de rättigheter och skyldigheter som gäller i ett demokratiskt samhälle och därför är vuxna viktiga som förebilder.

Att hävda grundläggande värden kräver att värderingar tydliggörs i den dagliga verksamheten. Verksamheten skall bedrivas i demokratiska former och därigenom lägga grunden till ett växande ansvar och intresse hos barnen för att de på sikt aktivt skall delta i samhällslivet.

Förståelse och medmänsklighet

Förskolan skall ta till vara och utveckla barnens förmåga till ansvarskänsla och social handlingsberedskap, så att solidaritet och tolerans tidigt grundläggs.

Förskolan skall uppmuntra och stärka barnens medkänsla och inlevelse i andra människors situation. Verksamheten skall präglas av omsorg om individen och syfta till att barnens förmåga till empati och omtanke om andra utvecklas, liksom öppenhet och respekt för skillnader i människors uppfattningar och levnadssätt. Barns behov av att på olika sätt få reflektera över och dela sina tankar om livsfrågor med andra skall stödjas.

Den växande rörligheten över nationsgränserna skapar en kulturell mångfald i förskolan, som ger barnen möjligheter att grundlägga respekt och aktning för varje människa oavsett bakgrund.

Saklighet och allsidighet

Förskolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Varje barn skall ges möjlighet att bilda sig egna uppfattningar och göra val utifrån de egna förutsättningarna.

Delaktighet och tilltro till den egna förmågan skall på så vis grundläggas och växa. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna lämna sina barn till förskolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Alla som verkar i förskolan skall hävda de grundläggande värden som anges i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dessa värden.

Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan skall motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller.

Förskolan skall, varhelst den anordnas, arbeta för att nå de mål som ställts upp för den pedagogiska verksamheten. Omsorg om det enskilda barnets välbefinnande, trygghet, utveckling och lärande skall prägla arbetet i förskolan. Hänsyn skall tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte skall fördelas lika.

- - -

2. Mål och riktlinjer

Målen anger inriktningen på förskolans arbete och därmed också den önskade kvalitetsutvecklingen i förskolan.

Riktlinjer för personalen i förskolan anger dels det ansvar som vilar på alla som arbetar i förskolan, dels det ansvar arbetslaget har för att arbetet inriktas mot målen i läroplanen.

2.1 NORMER OCH VÄRDEN

Förskolan skall aktivt och medvetet påverka och stimulera barnen att utveckla förståelse för vårt samhälles gemensamma demokratiska värderingar och efterhand omfatta dem.

Mål

Förskolan skall sträva efter att varje barn utvecklar

- öppenhet, respekt, solidaritet och ansvar,

- förmåga att ta hänsyn till och leva sig in i andra människors situation samt vilja att hjälpa andra,
- sin förmåga att upptäcka, reflektera över och ta ställning till olika etiska dilemman och livsfrågor i vardagen,
- förståelse för att alla människor har lika värde oberoende av kön, social eller etnisk bakgrund och
- respekt för allt levande och omsorg om sin närmiljö.

Riktlinjer

Alla som arbetar i förskolan skall

- visa respekt för individen och medverka till att det skapas ett demokratiskt klimat i förskolan, där samhörighet och ansvar kan utvecklas och där barnen får möjlighet att visa solidaritet och
- stimulera barnens samspel och hjälpa dem att bearbeta konflikter samt reda ut missförstånd, kompromissa och respektera varandra.

Arbetslaget skall

- ansvara för att varje barn får sina behov respekterade och tillgodosedda och får uppleva sitt eget värde,
- ansvara för att förskolan tillämpar ett demokratiskt arbetssätt där barnen aktivt deltar,
- lyfta fram och problematisera etiska dilemman och livsfrågor,
- göra barnen uppmärksamma på att människor kan ha olika attityder och värderingar som styr deras synpunkter och handlande,
- ansvara för att det utvecklas normer för arbetet och samvaron i den egna barngruppen och
- samarbeta med hemmen när det gäller barnens fostran och med föräldrarna diskutera regler och förhållningssätt i förskolan.

Bilaga 3

Utdrag ur läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)

1 Skolans värdegrund och uppdrag

Grundläggande värden

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratis grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap.2 §).

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på.

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande.

Undervisningen i skolan skall vara icke-konfessionell.

Skolans uppgift är att låta varje enskild elev finna sin unika egenart och därigenom kunna delta i samhällslivet genom att ge sitt bästa i ansvarig frihet.

Förståelse och medmänsklighet

Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten. Ingen skall i skolan utsättas för mobbning.

Tendenser till trakasserier skall aktivt bekämpas. Främlingsfientlighet och intolerans måste bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser.

Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i en kulturell mångfald. Medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet som är viktig att utveckla, tillsammans med förmågan att förstå och leva sig in i andras villkor och värderingar. Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där.

Saklighet och allsidighet

Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. Den skall framhålla betydelsen av personliga ställningstaganden och ge möjligheter till sådana. Undervisningen skall vara saklig och allsidig. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen.

Alla som verkar i skolan skall hävda de grundläggande värden som anges i skollagen och i denna läroplan och klart ta avstånd från det som strider mot dem.

.....

2 Mål och riktlinjer

Mål

Mål att sträva mot anger inriktningen på skolans arbete. De anger därmed en önskad kvalitetsutveckling i skolan.

Mål att uppnå uttrycker vad eleverna minst skall ha uppnått när de lämnar skolan. Det är skolans och skolhuvudmannens ansvar att eleverna ges möjlighet att uppnå dessa mål.

2.1 Normer och värden

Skolan skall aktivt och medvetet påverka och stimulera eleverna att omfatta vårt samhälles gemensamma värderingar och låta dem komma till uttryck i praktisk vardaglig handling.

Mål att sträva mot

Skolan skall sträva efter att varje elev

- utvecklar sin förmåga att göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter,
- respekterar andra människors egenvärde,
- tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att bistå andra människor,
- kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar
 - en vilja att handla också med deras bästa för ögonen och
 - visar respekt för och omsorg om såväl närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv.

Riktlinjer

Alla som arbetar i skolan skall

- medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen,
- i sin verksamhet bidra till att skolan präglas av solidaritet mellan människor,
- aktivt motverka trakasserier och förtryck av individer eller grupper och
- visa respekt för den enskilda individen och i det vardagliga arbetet utgå från ett demokratiskt förhållningssätt.

Läraren skall

- klargöra och med eleverna diskutera det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet,
- öppet redovisa och diskutera skiljaktiga värderingar, uppfattningar och problem,
- uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling,
- tillsammans med eleverna utveckla regler för arbetet och samvaron i den egna gruppen och
- samarbeta med hemmen i elevernas fostran och därvid klargöra skolans normer och regler som en grund för arbetet och för samarbete.

